

УДК 004:021

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ ЕЛЕКТРОННИМИ РЕСУРСАМИ В СУЧАСНІЙ БІБЛІОТЕЦІ

Т. О. Ярошенко

Роль та статус бібліотеки в інформаційному суспільстві визначаються її можливостями щодо кумуляції, обробки, збереження та організації доступу до онлайн-електронних ресурсів: електронних журналів, електронних книг, баз даних, цілісних електронних бібліотек тощо. Управління колекцією електронних ресурсів у бібліотеці - це комплекс взаємопов'язаних логічних процесів та операцій, що потребують певних організаційних, технічних, технологічних рішень з боку кожної бібліотеки. Представлено та запропоновано технологічну модель життєвого циклу електронних ресурсів у бібліотеках та основні засади управління такою колекцією, розроблені на основі досвіду провідних бібліотек світу впродовж останніх 10-15 років, у т.ч. наукової бібліотеки НаУКМА.

Ключові слова: бібліотека, електронний інформаційний ресурс, електронна бібліотека, управління.

Current Library role and status are mainly defined by its ability to cumulate process and disseminate in time and space online resources: e-journals, e-books, databases, etc. Electronic collection has becoming the same important integral component of the library as printed one, and lately it even exceeds in scope. Electronic resource management at the library is a complex of interconnected logical processes and operations that demands appropriate managerial and technological decisions from each library. The paper briefly presents technological model of electronic resource life cycle in the libraries, as well as basics of this collection management which are worked out on the experience of advanced libraries over the world during the latest 10-15 years, including the practice of the National University of Kyiv Mohyla Academy Library (Ukraine).

За останні двадцять-тридцять років ІКТ докорінно змінили уявлення про бібліотеку та її роль у сфері наукових комунікацій: від замкненої системи, від автономного книгосховища з обмеженими ресурсами до комплексних документально-інформаційних центрів знання та навігаторів у глобальному інформаційному світі. Центральне місце у функціонуванні сучасної бібліотеки належить не документу взагалі, а саме інформації, значна частка якої представлена в електронному вигляді. Тому статус бібліотеки наразі визначається, насамперед, її можливостями щодо кумуляції, обробки, збереження та організації доступу до онлайн-електронних ресурсів: електронних журналів, електронних книг, баз даних, цілісних електронних бібліотек тощо. Електронна колекція стає такою ж невід'ємною складовою бібліотеки, як і колекція друкована, а останнім часом має тенденцію й до перевищення за обсягами. Наприклад, за даними Асоціації Дослідницьких Бібліотек США 2000 р., придбання електронних ресурсів

склало лише 13% надходжень до академічних бібліотек США, а в останні 2-3 роки вже понад 50% бюджетів цих бібліотек (в окремих бібліотеках до 70%) було витрачено на придбання не друкованих, а електронних джерел інформації [1].

Бібліотека традиційно завжди була учасницею життєвого циклу наукового документа, але чи знайде вона свою місце в електронну епоху? У традиційній системі створення та розповсюдження наукових публікацій роль кожного учасника чітко визначено: вчений надсилає рукопис до видавництва, яке редагує, рецензує, друкує та розповсюджує видання, в т.ч. через бібліотеки, які, в свою чергу, і забезпечують доступ до видань. Розвиток ІКТ надав можливість перерозподілу ролей. Кожен з учасників інформаційного ринку намагається посилити своє значення з вигідного для себе боку. Видавництвам було б зручно, щоб розповсюдження інформації в електронному вигляді відбувалося практично без участі бібліотек: видавництво отримує від ав-

тора матеріал в електронному вигляді, редагує та архіває його, а потім через створений сайт з відповідним сервісом розповсюджує. Бібліотеки повинні змінитися, щоби знайти своє логічне й доцільне місце у цьому процесі та стати справжніми інформаційними посередниками в організації доступу до електронної наукової інформації. А отже, і навчитися добре управляти колекцією електронних ресурсів.

Слід зазначити, що термінологія даної предметної галузі ще не утвердилась остаточно, основні поняття *електронний документ - електронний ресурс - електронна колекція - електронна бібліотека* все ще перебувають на етапі обговорень і мають досить різні тлумачення. Підтримуючи точку зору російських бібліотекознавців А.Земскова та Я.Шрайберга, визначаємо колекцію як "частину фонду, а фонд як множину колекцій [2]"; електронною колекцією вважаємо "сукупність тематично однорідних електронних документів, зібраних в одному місці чи на одному сайті", а електронним фондом - "сукупність тематично однорідних чи різнорідних колекцій, об'єднаних за певною ознакою та розташуванням, як правило, на одному сайті (порталі) [3]".

Бібліотеки України вже пройшли перший етап "знайомства" з електронними ресурсами й організації доступу лише до тих ресурсів, які пропонувалися через різні проекти/гранти, трохи згодом - все ж таки через обмежені пропозиції різних Консорціумів. Бібліотеки вже формують власні стратегії з відбору потрібних е-ресурсів та організації повноцінної роботи з електронними колекціями. Такі стратегії все ще розвиваються, відбуваються по-різному в різних книгозбірнях. Однак, вже є зрозумілим, що управління колекцією електронних ресурсів у бібліотеці - це комплекс взаємопов'язаних логічних процесів та операцій, що потребує певних організаційних, технічних, технологічних рішень. Спробуємо коротко представити та запропонувати *технологічну модель життєвого циклу електронних ресурсів у бібліотеках* та основні засади *управління* такою колекцією, розроблені на основі історичного досвіду провідних бібліотек

світу за останні 10-15 років, а також власного досвіду автора - не лише керівника університетської бібліотеки, але й координатора різних проектів з організації доступу до електронних ресурсів для бібліотек України: від створення першого Всеукраїнського Консорціуму з доступу до е-журналів видавництва Springer 1998-1999 рр. (98 бібліотек України) - до успішної реалізації проекту ІНТАС 2002-2007 рр. (відповідно - 252 бібліотеки) [4;5].

Передусім, стратегія управління колекцією електронних ресурсів має бути сумісною з пріоритетами та планами бібліотеки в цілому, цілі й завдання формування такої колекції - чіткі й зрозумілі, сумісні з профілем комплектування бібліотеки та реальними потребами користувачів, і не залежати, наприклад, від випадкових пропозицій чи окремих проектів. Важливе питання в цій царині також - кадрове забезпечення. Далеко не кожна бібліотека може виділити спеціальний відділ чи підрозділ, що займеться спеціально менеджментом електронних ресурсів. Однією з поширених помилок у вітчизняних книгозбірнях є доручені всіх справ, пов'язаних з електронними ресурсами, працівникам відділу/сектору автоматизації. Як свідчить практика, для цілісної роботи з електронними ресурсами варто організувати проектну групу із числа представників різних підрозділів бібліотеки (комплекткування, каталогізації, бібліографії, автоматизації, передусім). Такий міжфункціональний підхід спостерігається в бібліотеках розвинених країн світу: тенденція командної (групової) організації діяльності, що фокусується на реалізації певного проекту, наприклад, створення веб-сайту, ретроспективній конверсії, або оцифрування колекцій, управління електронними ресурсами в цілому. Очолювати цю групу може один з адміністраторів бібліотеки або ж спеціально визначений працівник, у бібліотеках США та Західної Європи у зв'язку з цим навіть виникли нові посади: бібліотекар електронних ресурсів, координатор електронних ресурсів, бібліотекар електронного обслуговування тощо [6;7;8].

Серед основних завдань такої проектною групи буде створення відповідних правил і процедур для запровадження доступу до

електронних ресурсів. Деталі, безумовно, будуть різними для різних бібліотек, але їхня діяльність має бути спрямована на: визначення критеріїв бібліотеки у відборі різних видів електронних ресурсів; визначення опцій доступу та критеріїв каталогізації; рекомендацій для організації підтримки; розробки планів навчання бібліотекарів та користувачів тощо. Звісно, що обов'язки та відповідальність для кожного із членів проектної групи мають бути чітко визначеними, розроблено детальний план дій.

Електронні ресурси мають свій певний технологічний (*життєвий* від англ. *Lifecycle*) цикл у кожній бібліотеці. Поняття життєвого циклу електронного документа в нашій країні є базовим, передусім, для управлінського документообігу, а у вітчизняному бібліотекознавстві термін ще не утвердився й потребує відповідних досліджень. Незважаючи на відмінності систем і методів роботи з електронними ресурсами, існує низка спільних рис, властивих лише їм, певних матриць відповідності стану ресурсу та операцій, що виконуються над ним. Під життєвим циклом електронного ресурсу як процесу перетворення його на об'єкт інформаційної системи бібліотеки маємо на увазі основні етапи його існування в якості інформаційного ресурсу в бібліотеці: взаємопов'язані організаційні, технічні, інформаційно-технологічні, нормативно-правові аспекти, зокрема, спосіб та процес отримання, організація та підтримка доступу, внесення до баз даних, в т.ч. каталогізація та представлення на Веб, популяризація ресурсу та аналіз його використання, поновлення передплати чи відмови та вилучення з доступу (чи колекції в цілому) тощо. Отже, на відміну від паперового, електронний документ проходить навіть довший життєвий цикл. Бібліотеці слід знати й уміти працювати з цими ресурсами на кожному етапі цього циклу.

Визначимо *основні етапи* такого життєвого циклу електронних ресурсів у сучасній бібліотеці:

- відбір;
- організація тестового періоду;
- перевірка і налаштування всіх технічних параметрів доступу;

- управління доступом та аутентифікація;
- узгодження і підписання ліцензійної угоди з постачальником (видавцем чи вендором);
- власне замовлення та придбання (угода, сплата рахунків);
- реєстрація та облік;
- каталогізація ресурсів чи/та представлення їх на Веб-сайті;
- популяризація ресурсу для користувачів;
- аналіз статистики використання;
- подовження (поновлення) передплати чи відмова від передплати.

На кожен із цих етапів певним чином впливають функціональні особливості різних типів та видів електронних ресурсів, і вони можуть дещо відрізнятися, наприклад, для електронних журналів окремого видавництва та вендора, або ж для електронних книг та баз даних тощо. Спробуємо коротко узагальнити ці етапи.

Отже, *відбір*. На цьому етапі бібліотека вирішує, які саме ресурси потрібні її користувачам, відбувається ознайомлення з інформаційним ринком через пропозиції видавництв, провайдерів чи Консорціумів. Роль останніх у відборі е-ресурсів та їхньому упорядкуванні в бібліотеках надзвичайно важлива. Основними джерелами постачання електронних ресурсів є:

- служби комерційних видавництв (наприклад, Springer Link для е-журналів чи е-книг відомої видавничої групи Springer, або Science Direct для е-ресурсів видавництва Elsevier);
- університетські чи/та академічні видавництва чи/та їхні окремі проекти (наприклад, проекти Project Muse від Johns Hopkins University Press чи HighWire Press від Stanford University тощо);
- агрегатори чи хости (наприклад, EBSCO, OCLC, Lexis-Nexis, ProQuest, SwetsNe, Factiva (formerly Dow Jones Interactive) та ін.

Видавництва пропонують, як правило, не окремі назви е-журналів чи е-книг, а пакети (тематичні чи цілісні колекції). Серед відомих таких колекцій в Україні, наприклад, Freedom Collection від Elsevier Science, або ж "Видання України" від East View. Пакетна

передплата стає переважною, хоча інколи бібліотека вважає, що їй не потрібні всі назви пакету, але з фінансових міркувань (пакетна передплата - дешевша) це вигідно. Водночас, як свідчить практика (а ще переважно статистика використання), досить часто серед популярних у користувачів назв є такі, яких ніколи не було в передплаті бібліотеки. Наприклад, за статистикою використання бібліотеками України (259 бібліотек за проектом ІНТАС 2007 р.) серед найбільш популярних були: Journal of Sol-Gel Science and Technology - 1700 зкачувань на рік; Diseases of the Colon & Rectum - 1202; Journal of Analytical Chemistry - 1081; Catalysis Letters - 1040; Acta Mathematica Hungarica - 930 тощо (журнали, яких не було в бібліотеках у друкованому вигляді).

Бібліотеці слід оцінити всі переваги та недоліки отримання ресурсів від агрегатора чи видавництва. Агрегатор дійсно надає організаційний, технічний та технологічний сервіс одночасного доступу до різних ресурсів різних видавництв (єдиний інтерфейс для роботи, перехресні посилання, єдине місце для вирішення проблем обслуговування, підтримки, отримання сервісу аналізу статистики використання та іншої звітності, встановлення контролю та підтримка URLs, сервіс alerting, можливо, архівування тощо). Натомість серед недоліків - немає впевненості, що в базах даних агрегаторів журнали, наприклад, представлені цілісно, з відображенням усіх, а не вибірково, статей.

На етапі відбору також часто відбувається аналіз того, чи варто бібліотеці відмовлятися від друкованого видання, якщо вона передплачує електронний. Серед критеріїв заміни друкованих журналів на електронні, наприклад, бібліотеки Університету St. Lawrence (США), такі:

- повнота (завершеність): електронний журнал має бути ідентичним друкованій копії й містити все, що є в друкованому в тому самому вигляді, включаючи таблиці, графіки, замітки, оголошення, листи до редакції;
- оперативність: всі статті в електронному журналі мають з'являтися в той самий час, як і в друкованому, якщо не раніше;
- надійність: безвідмовність у роботі,

безперебійний щоденний доступ, стабільний URL, надійний механізм доступу (інтерфейс, пошукові можливості, авторизація, права доступу тощо).

Саме ці три основні критерії, підкріплені правовими, економічними та організаційними компонентами - запорука успіху розвитку колекції електронних журналів, вважають в цьому університеті [9].

У разі передплати електронних журналів бібліотека на цьому етапі також має отримати відповіді на запитання: чи потрібно передплатити друкований варіант, щоб дістати доступ до електронного? Якщо так, то чи є умовою те, що відміна від передплати друкованого варіанту призведе до автоматичного закриття доступу до електронного? І чи зміниться ціна в цьому разі? Чи доступні backfiles - попередні числа цього журналу, якщо бібліотека оформляє поточну передплату? Чи за них потрібна додаткова плата? Чи є якісь інші додаткові умови передплати, про які варто знати відразу? Чи є фінансові пропозиції для передплати для Консорціуму, і якщо ці пропозиції значно нижчі, чи варто оформити саме таку передплату? Чи є знижка, якщо бібліотека оформляє передплату відразу на кілька років?

Тестовий доступ (Free trial). Перш ніж витратити кошти на електронний доступ до ресурсу, користувач має пересвідчитися в якості інформації, змісті, охопленні тощо, а також в організації технічних можливостей доступу. Для цього розповсюджені електронних продуктів надають потенційним клієнтам тимчасовий безкоштовний доступ до своїх серверів для оцінки роботи з електронним продуктом. Для бібліотеки тестовий період є особливо необхідним у випадку, коли вона не впевнена стовідсотково в доцільності передплати або знайомить користувачів зовсім з новими ресурсами. На цьому етапі особливу увагу, крім змісту ресурсу, слід приділити і тестуванню наступних параметрів сервісу: перевірка навігації, можливість друкування, завантаження, відсилки електронною поштою, пошукові функції тощо. Особливу увагу слід звернути на технічні параметри доступу, сумісність із наявними

Організація та управління електронними ресурсами.

системами й обладнанням. Як правило, тестовий період пропонується вендором на термін до 1 місяця, для Консорціумів це можуть бути значно триваліші періоди.

Перевірка і налаштування всіх *технічних параметрів* доступу: за контролем IP-адрес, чи за паролями, обмежений чи необмежений тощо. Ця ланка є новою в традиційній схемі управління колекцією друкованою, але дуже важливою. Користувачі бібліотеки очікують на можливість доступу до електронних ресурсів у будь-який час дня чи ночі з будь-якого місця, де вони можуть знаходитися. Тому в контракті з провайдером електронного ресурсу варто обумовити доступ *авторизованого користувача*. Це є відповідальністю бібліотеки - стежити за тим, що лише ті користувачі, які обумовлені ліцензійною угодою (користувачі бібліотеки, університету та ін.), могли мати доступ до ресурсів. Результатом ігнорування цього може стати навіть скасування контракту з боку видавця чи вендора. Безпека та легкість доступу є вирішальними факторами у визначенні найкращого шляху аутентифікації, хоча бібліотека може бути обмежена вендором у методах. Є два способи, які зазвичай використовуються для надання аутентифікації користувача: ім'я користувача та пароль або Інтернет-протокол (IP- адреси). Останній є більш поширеним. Програмні засоби для керування доступом Athens - це система аутентифікації, що базується на використанні паролів [10]. Вона підтримує персональні формуляри плюс спільні групи та ID рівня компанії Слід зазначити, що наразі не існує однозначного, простого, дешевого, готового до використання, всеохоплюючого рішення для аутентифікації та управління доступом до електронних ресурсів. Тому складність управління, інтегрування системи та вартість залишаються основними питаннями для кожної бібліотеки окремо. Фактор якості електронного доступу в цілому є суттєвим при оцінці продукту. В університеті Лейсестер (Сполучене Королівство) було розроблено, наприклад, анкету для оцінки можливостей доступу до різних інформаційних продуктів, яку можна використати й для електронних журналів. Серед питань анкети: як швидко і легко

здійснюється доступ до веб-сервера провайдера (найвища оцінка - менше 10 секунд, найнижча - понад 2 хвилини); рівень змісту інформації; рівень графіки; рівень гіпертекстової структури; "дружність" до користувача: наскільки зручно працювати користувачеві; рівень навігації (пошук, перехід до інших сторінок тощо); корисність home page; унікальні особливості, що відрізняють веб-сторінку від інших; вартість [11].

Узгодження і підписання *ліцензійної угоди* - досить складний процес, що потребує певних юридичних знань. Тому кращим для бібліотеки є доручення укладання такої угоди через Консорціум. Або ж підготовка відповідного фахівця в своїй бібліотеці, що можуть собі дозволити лише великі бібліотеки. Бібліотеки США використовують спеціальний сайт Liblicense (представлений Йельським університетом), що допомагає їм укладати такі угоди [12]. Подібні рекомендації містять і сайти інших асоціацій, консорціумів, окремих бібліотек США [13]. Отже, ліцензійна угода - юридичний документ, що укладається між постачальником електронного ресурсу (видавництво, вендор, агрегатор) та установою, що отримуватиме доступ до ресурсу (університет, бібліотека та ін.). Угода обумовлює права доступу інституції до ресурсів (кількість одночасних точок доступу, обґрунтування авторизації доступу, права доступу для різних категорій, права на використання отриманих копій статей (в т.ч. на роздрукування, завантаження, збереження, використання для міжбібліотечного абонементу та/чи електронної доставки документів, формування матеріалів (кейсів) до різних курсів тощо). Вказані терміни дії Угоди та доступу (це можуть бути різні дати, наприклад, угода стає чинною через один (два, чотири тощо) місяць після підписання, отже доступ інституція отримує не відразу. Звісно, обумовлені всі вимоги до сплати, включаючи можливість пролонгації угоди та терміни. Якщо угода вкладається між установами різних країн, особливу увагу слід звернути на те, за яким законодавством вирішуватимуть основні процедури (в т.ч. рекламації, штрафи, наприклад). Яким чином і чи дозволені подальші можливі

зміни до угоди? Хто і яким чином проводить можливий арбітраж? Чи дозволяє Угода розголошення всіх умов доступу (інколи вендори намагаються на конфіденційній угоді)? Обов'язковим є наголошення того, що отримані матеріали можуть бути використані лише з науковою, освітньою, дослідницькою метою, і жодним чином не для комерційних потреб (так звана *Scholarly Sharing*). Обумовлені всі можливі адміністративні функції користувача, в т.ч. з налаштування статистики використання. Зазначені можливі обов'язки провайдера щодо технічної підтримки, навчань персоналу та користувачів тощо. Бібліотеки США навіть намагаються на включенні до угоди окремих вимог щодо можливості організації доступу для людей з обмеженими можливостями користування відповідно до спеціального Акту (Americans with Disabilities Act) [14], що передбачає встановлення додаткового програмного забезпечення, наприклад, для збільшення інтерфейсу, активації звуку, альтернативних клавіатур тощо.

У підписанні остаточного контракту на передплату електронних ресурсів варто отримати ще раз чіткі відповіді на такі питання: яким чином забезпечено сервіс технічної підтримки і до кого звертатися в разі виникнення проблем у доступі, за який період бібліотека матиме інформацію (випуски журналів, наприклад), чи є обмеження, якщо бібліотека перестане передплачувати друкований варіант, чи є підтримка архівування (хто цим займається і чи входить це у вартість), які послуги для користувачів, кількість одночасних користувачів, які матимуть доступ, чи є доступ з-поза меж бібліотеки чи університету (офф-кампус), чи можна використовувати отримані статті для МБА чи електронної доставки документів, чи можна роздруковувати статті, всі статті одного числа, чи є обмеження у завантаженні статей, чи є обмеження у доступі, чи дозволяється доступ через проксі-сервер, опис технічних параметрів доступу, вимоги до робочих станцій, вартість "глибокого архіву" чи бекфайлів - чисел журналу попередніх років тощо.

Власне придбання. Варто зазначити, що вартість електронних ресурсів може бути

різною, залежно від того, чи передплачує окрему назву, скажімо, е-журналу, у цілісному пакеті видавництва чи бази даних вендора, чи окрему назву, чи навіть окремі статті з цієї назви, які використовують (переглядають чи завантажують) користувачі (сервіс *pay per view*). Досить часто у ціну включають також такі параметри як кількість користувачів бібліотеки (чи число викладачів та студентів в університеті - ліцензія FTE), обмежений чи необмежений доступ.

Після підписання контракту та сплати рахунку, налаштування технічних параметрів доступу, настає етап *реєстрації та обліку*. Для цього Бібліотеці варто створити облікову базу даних електронних ресурсів. Наприклад, для обліку електронних журналів серед основних полів такої бази будуть:

- назва журналу та/або необхідний мінімум бібліографічного опису (назва, ISSN, код країни, видавництво, адреса, періодичність, рік початку видання);

- назва ресурсу: інформація про постачальника (видавець чи вендор, агрегатор) - назва, контакти, адреси, телефони, контактна особа з технічної підтримки тощо;

- інформація про механізм отримання (окрема назва журналу, журнал в пакеті видавництва, журнал у базі даних тощо);

- інформація про оплату, джерело фінансування (стаття бюджету, грант тощо);

- вартість щорічної передплати;

- інформація про поновлення;

- адреса URL;

- ISSN та/чи e-ISSN;

- предметні галузі, що покриває журнал;

- періодичність (за який термін бібліотека матиме номера журналу);

- чи бібліотека передплачує друкований варіант;

- чи є доступним архів та чи є підтримка архівування взагалі (хто цим займається і чи входить це у вартість);

- чи є обмеження в доступі, якщо бібліотека перестане передплачувати друкований варіант;

- опис ліцензії (умови, термін, дати підписання, поновлення тощо, дозволена кількість одночасних користувачів);

- опис технічних параметрів доступу (вимоги до робочих станцій, авторизація, проксі-доступ, plug-in, клієнти тощо);

- нотатки каталогізатора (чи є запис в електронному каталозі, примітки);

- нотатки Веб-майстра (запис у списку електронних журналів на сайті).

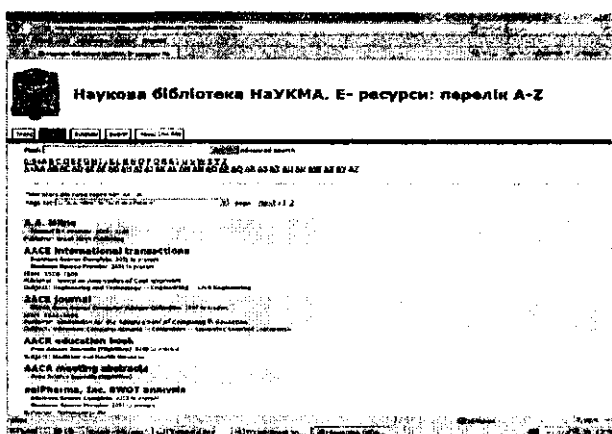
Далі йде етап **каталогізації ресурсів** чи/та **представлення їх на Веб-сайті** бібліотеки. Найкращим є забезпечення доступу користувачів до електронних ресурсів одночасно й через Веб (алфавітний перелік назв та/або перелік за предметами, від якого є гіперпосилання власне до повних текстів) та через електронний каталог - ОРАС бібліотеки, де користувач може одночасно отримувати інформацію про всю колекцію бібліотеки, в т.ч. і електронну. Електронну базу даних варто закаталогізувати цілісно. Деякі назви е-книг чи е-журналів - окремо. Особливостями бібліографічного опису електронних журналів, наприклад, є окремий запис, помітка у відповідному полі про існування е-версії журналу - також з посиланням на повний текст журналу. Більшість інформаційних провайдерів наразі пропонують експорт MARC-записів на електронні журнали, які легко інтегруються в каталог Бібліотеки (наприклад, кампанія EBSCO). Більшість бібліотек світу розкривають свої електронні ресурси двома способами одночасно: через список на веб-сайті бібліотеки та через записи в ОРАС. Деякі акцентують увагу лише на список на веб-сайті, а каталогізують лише вибрані, наприклад, найбільш популярні у користувачів назви або ж за іншим якимось критерієм (наприклад, лише колекція природничих е-журналів).

Веб-сайт бібліотеки, як відомо, найбільш простий та ефективний шлях до ознайомлення користувачів з усіма ресурсами бібліотеки, в т.ч. й електронними. Інколи бібліотеки всі е-ресурси (бази даних, електронні журнали, окремі проекти) представляють в одному списку за алфавітом, без коментарів. Бібліотеки України, як правило, також пропонують інформацію про свої ресурси в одному загальному списку на сайті, в розділі "Електронні ресурси". Наукова бібліотека НаУКМА, до того ж (за прикла-

дом інших бібліотек світу), створює ще один додатковий розділ сайту: використовуючи програмне забезпечення "A to Z" від EBSCO (*див. рис*), пропонує цілісне представлення колекції електронних журналів різних видавництва (понад 27 тис. назв) (пошук за алфавітом назв та/чи за предметом, зручна навігація, статистика оригінальних назв тощо).

Рисунок

СКРІНШОТ ВЕБ-СТОРІНКИ НБ НАУКМА: Е-РЕСУРСИ ПЕРЕЛІК А-Z (станом на 01.07.08 р.)

Створення алфавітного переліку назв електронних ресурсів на сайті, дійсно, є більш досконалим способом представлення цих ресурсів користувачам. Базові компоненти такого списку включають у себе:

- власне алфавіт (An "index" bar): активні (гіпертекстові) літери алфавіту для початку пошуку назви журналу на певну літеру - в англійському середовищі це буде від А - Z, в Україні - варто зробити пошук в обох алфавітах - латинському та кирилиці. Окремо слід виділити розділ "Інші" (для цифр, символів тощо);
- власне список назв журналів за алфавітом, від кожної назви потрібно створити посилання на URL видавництва чи провайдера (агрегатора), де знаходиться журнал. Серед розповсюджених помилок тут: посилання потрібне безпосередньо до сторінки журналу, а не першої сторінки видавництва;
- інформація про контакти та/чи відгуки;

- посилання до першої сторінки сайту бібліотеки.

Ці обов'язкові компоненти мають з'являтися на кожній подальшій сторінці у пошуку.

Більш складна організація представлення інформації про колекцію електронних ресурсів на Веб - структура пошуку за предметом. Базові компоненти такого списку ті самі, що й для алфавітного, за виключенням алфавітного пошуку. Складнощі в організації такого списку - відповідальність у відборі тих чи інших назв ресурсів до предметних списків, варто залучати фахівців різних галузей наук.

Каталогізація електронних журналів та розміщення записів в електронному каталозі бібліотеки надають: інформацію про ресурс; повну інформацію про цілісну колекцію бібліотеки; зв'язок з друкованим варіантом, якщо такий передплачує; бібліотека (користувач вибирає зручніший); звичний для користувачів інтерфейс; бібліографічний та авторитетний контроль. До цього часу в професійному середовищі точаться дискусії: потребує електронний журнал окремого бібліографічного запису чи можна використовувати бібліографічний запис для друкованого варіанту журналу з відповідними помітками в певних полях для записів у форматі MARC Документація з каталогізації серіальних видань CONSER (Cooperative Online Serials) [15], що підтримує Бібліотека Конгресу США та Національна Бібліотека Канади, наприклад, рекомендує створювати окремий запис, що дозволяє занести до запису всі деталі про електронний продукт та полегшує аналіз колекції електронних журналів. Водночас члени CONSER можуть використовувати той самий запис, що й для друкованого журналу, у випадках, коли он-лайн версія є тотожною друкованій (не має додатків тощо). Американці називають такий запис "one stop shopping" ("купівля в одному місці одночасно"): швидкий доступ користувача до обох варіантів та відсутність затрат на створення окремого запису. В MARC 21 це додаткові поля 530 (примітки про додаткову фізичну форму документу) та 856 (електронне місцезнаходження та доступ). Інколи бібліотека передплачує доступ до двох чи

більше баз даних, де міститься одна й та сама назва журналу. У цьому випадку в 530 полі зазначається, через які бази можливий доступ, та в 856 полі даються URL кожної з баз даних.

Після представлення інформації на Веб та в електронному каталозі настає важливий для бібліотеки етап у **популяризації** ресурсу для своїх користувачів через тренінги, навчання, семінари, листи розсилки, оголошення, індивідуальні консультації тощо.

В управлінні колекцією електронних журналів важливу роль відіграє аналіз **статистики використання**, що дозволяє кваліфіковано оцінити і власне ресурс, і потреби та поведінку своїх користувачів: хто, з якою частотою звертається до яких ресурсів (за тематикою, хронологією, конкретними назвами чи авторами, пошук в межах однієї назви (бази даних/журналу) чи постатейний в усіх журналах видавництва, з яких робочих місць, в які періоди часу, тип пошуку (предметний, за автором, назвою тощо), точки доступу (з електронного каталогу чи веб-сайту), кількість переглядів анотацій статей та завантажень повних текстів статей, формати, яким надають перевагу користувачі при завантаженні (PDF чи HTML) тощо. Така статистика є не оціненою для прийняття рішень про подальшу передплату чи необхідність залучення подібних додаткових ресурсів, дозволяє проводити будь-які дослідження реальних інформаційних потреб користувачів. Міжнародний Консорціум Бібліотечних Консорціумів (ICOLC) ще 1998 р. ухвалив методичні поради для бібліотек з організації аналізу статистики використання електронних ресурсів [15]. Статистика використання стала очевидною перевагою електронних ресурсів, адже ніколи з такою точністю бібліотеки не могли оцінити використання друкованих документів своєї колекції. Але ж одночасно ця функція потребувала додаткових розробок (фінансових затрат, налаштування) від видавців чи агрегаторів. Тому приблизно лише половина з існуючих видавців пропонує модуль статистики використання.

Подовження/поновлення передплати чи відмова від передплати. При укладанні

нової угоди з видавництвом, вендором чи агрегатором про подовження чи поновлення відміненої раніше передплати на електронні журнали (особливо в разі переплати не окремих назв, а пакету), варто не робити це автоматично, а пересвідчитися, чи весь перелік назв залишається стабільним, чи додані нові назви (і які), чи відмінені попередні назви (і які); перевірити на дублетність назви журналів, які могли з'явитися в придбаних бібліотекою за цей час базах даних (тобто, яку кількість дійсно унікальних журналів отримує бібліотека). Бібліотека повинна мати і механізми відмови від передплати електронних ресурсів, і відповідного упорядкування своєї колекції після цього (вилучення записів з каталогу та Веб, технічні налаштування тощо).

Слід зазначити, що на світовому ринку спеціалізованого автоматизованого програмного забезпечення вже є понад десяти спеціальних продуктів, призначених для управління колекціями електронних ресурсів в бібліотеках, які значно полегшують облік, контроль та управління колекцією. Серед найвідоміших: MetaLib, Serial Solution, TDNet, Journal WebCite, Serials Cybrarian, Electronic Resources Management (ERM), WebBridge, Verde, EJS та ін.

Отже, управління колекцією електронних ресурсів в бібліотеці має свою специфіку й технологію, і сучасним бібліотекам необхідно володіти знаннями в організації життєвого циклу своєї електронної колекції.

Використана література

1. ARL Statistics Tables 2005-06 [Electronic resource]. - Mode of access : URL : <http://www.arl.org/stats/amu-alsurveys/arlstats/arlstats06.shtml>. - Title from the screen.
2. Земсков А.И. Электронная информация и электронные ресурсы: публикации и документы, фонды и библиотеки / А.И.Земсков, Я.Л.Шрайберг; под ред.Л.А.Казаченковой. - М.:ФАИР, 2007. - С. 289.
3. Там само. - С. 290-291.
4. Ярошенко Т.О. Наукові комунікації XXI століття: електронні ресурси для науки та освіти України // Бібл. вісн. - 2006. - № 5. - С. 17-22.
5. Електронні журнали - бібліотекам України: Перший Всеук. Консорціум бібліотек-користувачів електронними журн. вид-ва "Spriger" / Т.О. Ярошенко, О.І. Архипська // Вісн. Кн. палати. - 1999. - № 12. - С. 24-27.
6. Obrig K. Changing Titles, Changing Duties: restructuring the Role of the Serials Librarian for an Electronic Future / K. Obrig, J. Thompson, A. Lingle // Journal of Electronic Resources in Medical Libraries. - 2005. - Vol. 2, Issue 2. - P. 59-68.
7. Higa M. Redesigning a Library's Organizational Structure / M. Higa // College & Research Libraries. - 2005. - Vol. 66, Issue 1. - P. 41-58.
8. Munson K. Assessing Reference Staff Competency in the Electronic Environment / K. Munson, L. Walton // Medical Reference Services Quarterly. - 2004. - Vol. 23, Issue 2. - P. 33-40.
9. Walters W. Criteria for Replacing Print Journals with Online Journal Resources : the Importance of Sustainable Access / W. Walters // Library Resources & Technical Services. - 2004. - Vol. 48, Issue 4. - P. 300-304.
10. www.athens.ac.uk/info.
11. Евстигнеева Г. А. Электронные издания в библиотеках / Г. А. Евстигнеева // Библиотека в эпоху перемен : дайджест. - 2001. - № 3. - С. 117-122.
12. Liblicense [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.library.yale.edu/~llicense/>. - Title from the screen.
13. Gregory, Vicki L. Selecting and managing electronic resources : a how-to-do-it manual for Ubrarians / Vicki L. Gregory. Rev. ed. / with assistance by Ardis Hanson. New York: Neal-Schuman Publishers, 2006. - 139 p. : ill. (How-to-do-it manuals for librarians ; no. 146).
14. Americans with Disabilities Act [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.usdoj.gov/crt/ada/ada-homl.htm>. - Title from the screen.
15. CONSER cataloging manual [Electronic resource]. - 2002 ed., update 2, Fall 2004, Modul 31. - Mode of access : URL: <http://www.loc.gov/acq/conser/>. - Title from the screen.
16. Guidelines for statistical measures of usage of web-based indexed, abstracted, and full-text resources (November 1998) [Electronic resource]. - Mode of access : URL: <http://www.library.yale.eduWconsortia/webstats.html>. - Title from the screen.